

ҚАРАҒАНДЫ МЕМЛЕКЕТТІК МЕДИЦИНА УНИВЕРСИТЕТІ
Қазақстан тарихы және әлеуметтік
пәндер кафедрасы.

СӨЖ

Тақырыбы: «Мемлекет және азаматтық қоғам»

Тексерген: Темірқұлов О.Ж.

Орындаған: Мусаева А.Қ.

124 ЖМФ студенті

Қарағанды 2009

Мазмұны:

1. Мемлекет және азаматтық қоғам.
 2. Мемлекет — негізгі саяси институт.
 3. Патриархалдық теория.
 4. Теократиялық теория.
 5. Антропологиялық теория.
 6. Қоғамдық келісім теориясы.
 7. Психологиялық теория.
- . Мемлекет шығуының органикалық теориясы.
- . Күштеу теориясы.
- . Мемлекеттің маңызды элементтері.
- . Мемлекеттің белгілері.
- . Мемлекетті басқару формасы.
- . Азаматтық қоғам.
- . Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара әрекеті.
- Қорытынды.

МЕМЛЕКЕТ ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМ

Мемлекет және азаматтық қоғам ертеден ғалым заңгерлердің, саясаттанушылардың, философтардың, тарихшылардың, әлеуметтану-шылардың және экономистердің назарына іліккен. Бұл кездейсоқ нәрсе емес еді, өйткені оларды қалай түсінуге орай мемлекет пен азаматтық қоғамға қатысты проблемаларды, әсіресе мемлекеттің, азаматтық қоғамның сақтанғыштығы, өмір сүргіштігін мәселелерін шешу, олардың қазіргі қоғам алдында пайда болған міндеттерді шешу қабілеті соларға байланысты. Ұзақ уақыт бойы саясаттануда "мемлекет" және "азаматтық қоғам" ұғымдарының жеке қарастырылмай, бір мағынада қолданылып келгені белгілі. Осыған орай "мемлекет" және "азаматтық қоғам" ұғымдарының қоғамдық өмірдің әр түрлі жақтарын көрсететіндігін атап айтқан жөн. Мемлекет және азаматтық қоғам топтар, индивидтер және т.б. ортақ маңызды мүдделерінің көрініс беру формасы болып табылады, оларды жүзеге асырудың тәсілдері іспетті. Солай болғанмен де оларды түсіндіруде пікірлер мен бағалаулар шашыранқы.

Мемлекет — негізгі саяси институт

Мемлекет - бұл күрделі конструктивте, көп функциональді қоғамдық-саяси түзілім.

Оны зерттеу әртүрлі аспектіде болуы мүмкін.

"Мемлекет" термині әлеуметтік-саяси әрекеттерде әдетте екі мағынада — тар және кен мағынада қолданылады. Тар мағынада ол үстемдік институты ретінде, мемлекеттік билікті алып жүруші, иеленуші ретінде түсіндіріледі. Өз мәнінде мемлекет — бұл тарихи калыптасқан ұйым немесе сол аумақта жоғары билікті иемденген саяси институт. Ал, кең мағынада алғанда мемлекет дегеніміз калыптасқан жалпылық, азаматтародағы, қауымдастық. Бұл жерде ол "мемлекетті" (тар мағынадағы) және "қоғамды" қамтитын тұтастықты білдіреді. Басқаша сөзбен айтқанда, мемлекет деп белгілі бір аумақта орналасқан және жоғарғы билік органдары басқаратын ел, қоғам ретінде түсіндіріледі.

Осымен байланысты саяси ойлар тарихында мемлекеттің шыққан кезінен бастап оған әр түрлі түсініктеме (трактовка) берілді, себебі адамзат тарихының түрлі кезеңдерінде алдынта қатарға оның қайсы бір функциялары мен қасиеттері шытып отыртан. Сондықтан мемлекеттің генезисі (шығуы) мәселесі жүздеген жылдар бойы ұзаққа созылған пікірсайыстардың тақырыбы болды. Ол туралы әр түрлі кәземелдер, теориялар, тұжырымдамалар ұсынылды.

Мемлекеттің шытуы туралы бірден-бір ертедегі түсінік патриархалдық теориялар идеясымен байланысты. **Патриархалдық теория** бойынша (Р. Фалмер, Н.Михайловский және басқалары) мемлекет - ерікті бірігудің негізінде құрылған үлкен отбасы ретінде, отандық биліктің қорғаушылығымен билеуші мен оның қол астындағылардың қарым-қатынасы әке мен отбасы мүшелерінің қарым-қатынасымен ұқсас етіліп, шағын отбасының бірігуі ретінде қарастырылады.

Теократиялық теория (Ф.Аквинский, Маритен, Мерсье және басқалары) мемлекетті құдайдың құдіретінің негізінде пайда болған, ал бүкіл билік құдайдан деп қарастырады. Осыдан келіп әркім барлық мәселеде билеушіге бағынуға міндетті. Өмірде қалыптасқан адамдардың әлеуметтік-саяси және құқықтық теңсіздіктері құдайдың еркімен белгіленген, соған көну керек және құдайдың жердегі наместнигіне қарсылық жасамау қажет. Мемлекеттің құдайлық генезисін қазіргі діндерде мойындайды. Дәлірек айтқанда, мысалы, католицизм мемлекеттің және биліктің құдайдан пайда болу идеясын дәріптейді, оны жүзеге асырудың нақты формаларымен байланыстырады.

Бастауын Аристотельдің еңбектерінен алған **антропологиялық теория** мемлекеттің шығуын адамның қоғамдықтабытымен түсіндіреді. Мысалы, Аристотель адам қоғамдық (саяси) және ұжымдық тіршілік иесі ретінде белгілі бір қоғамдық өмірде, олардың ең жоғарғысы болып саналатын мемлекетте өмір сүреді және өз қабілетін дамытады деген көзқарасты бекітті. Демек, осы сұраққа сәйкес, қоғамдық өмірдің мемлекеттік формасы адам табиғатының мәнінде жатыр.

Қоғамдық келісім теориясы бойынша (Т.Гоббс, Б.Спиноза, Дж. Локк, Ж.-Ж.Руссо және басқалары) қоғамдық өмір тәртібін және оның ұйымдастырылуын қамтамасыз ету мақсатында, адамдар арасында, билеуші мен батынушыларының арасында саналы түрде және еркіндікпен келісімге келу, шартқа отыру негізінде мемлекет пайда болады. Сонымен бірге адамдар өз еркіндігінің (өз билігінің) бір бөлігін мемлекетке береді. Мемлекет шыққанға дейінгі оқшауланған индивидтер ендігі жерде біртұтас халыққа айналады. Нәтижесінде билеушілер мен қоғамда өзара құқық пен міндеттер және соңғының іске асуы үшін жауапкершілік кешені пайда болады.

Сонымен қатар қотамдық келісім теориясында мемлекет адамдарды жаппай ымыраға келтіру органы ретінде пайымдалады.

Психологиялық теория (Л.Петражицкий, Г.Тард, З.Фрейд және басқалары) мемлекеттің шығуын адам психикасының: белгілі бір адамдардың билік еткісі келу қажеттілігі, өзгелердің батынуға тырысуы, еліктеуі, ал басқаларының - бағындыруға, еліктеу үшін үлгі болуы іспетті ерекшелікті қасиеттерімен байланыстырады. Алғашқы қауымдық адамның тайпа көсемдеріне, абыздарта, бақсыларға, көз бояушыларға және басқаларына жапсырған қабілеттері мемлекеттің пайда болу, шығу себептеріне айналған.

Мемлекет шығуының органикалық теориясы (Г.Спенсер, Вормс, Прейс және басқалары) ХІХ ғасырдың екінші жартысында кеңінен етек алды. Бұл кезде ғылым, соның ішінде гуманитарлық ғылым Ч.Дарвин айтқан табиғи сұрыптау идеясының қуатты ықпалын бастан кешіріп жатқан болатын.

Органикалық теория өкілдерінің пікірі бойынша мемлекет - бұл организм, оның бөлімдерінің арасындаты тұрақты қарым-қатынастар тірі жанның мүшелерінің өзара байланысына ұксас болады. Яғни, мемлекет биологиялық эволюцияның бір түрі болып есептелетін әлеуметтік эволюцияның жемісі.

Мемлекет шығуының әлеуметтік-экономикалық теориясы (К.Маркс, Ф.Энгельс, В.И.Ленин және басқалары) мемлекеттің пайда болуын ең алдымен мынандай әлеуметтік-экономикалық себептермен (факторлармен), атап айтқанда, қоғамдық еңбек бөліністері, экономикалық мүдделер, әлеуметтік қоғам қайшылықтары және т.с.с. түсіндіреді.

Экономиканың дамуы мен мемлекеттің пайда болуы үшін үш ірі еңбек бөлінісі (жер шаруашылығынаң мал шаруашылығының және қол өнердің белінуі, тек айырбаспен айналысатын адамдар табының жіктелуі) аса маңызды болды. Мұндай бөліну және онымен байланысты еңбек құралдарын жетілдіру оның еңбек өнімділігін арттыруға серпіліс береді. Артық өнім пайда болды, ол түптеп келгенде жеке меншіктің шығуына әкеп соқтырды, соның нәтижесінде қоғам мүлкітілер және мүлкісіздер таптарына бөлінді.

Жеке меншіктің пайда болуының маңызды нәтижесі ретінде ендігі жерде қоғаммен үйлеспейтін және оның барлық мүшелерінің мүдделерін білдірмейтін жария саяси билік бөлінді. Билік ету рөлі басқарушылар санатына айналған бай адамдардың қолына көшті. Олар өздерінің экономикалық мүдделерін қорғау үшін жалпы саяси құрылым — мемлекетті ойлап шығарды.

Сайып келгенде, мемлекет негізінен біртаптын екінші тапқа үстемдігін сақтау мен оны қолдау мақсатында, сонымен қатар қоғамның біртұтас организм сияқты өмір сүруіне кепілдік беру мақсатында пайда болды.

Күштеу теориясы (Шан Ян, Е.Дюринг, Л.Гумплович, К.Каутский. Ф. Оппенгеймер және басқалары) мемлекеттің шығу себептерін экономикалық қатынастардан емес, күдай ісінен емес, керісінше, әскери-саяси факторлардан: күштерден, жаулаушылықтан, біртапаның екіншісін езіп-жанышуынан іздестіреді. Жаулап алынған халықтар мен аймақтарды басқару үшін қысым жасау аппаратынын қажеттігі туды, міне сондай аппарат болып мемлекет шықты.

Осымен байланысты мемлекеттің пайда болуы белгілі бір деңгейде кемеліне жеткен қоғамның табиғи дамуының заңды, объективті нәтижесі екенін атаған жөн. Мемлекет қоғамнан алғашқы қауымдық құрылыс ыдырау үрдісінде бөлініп шықты.

Мемлекеттің маңызды элементтері.

Жалпы халықаралық түсінік пен саяси аспекті тұртысынан қарағанда мемлекеттің мәнін сипаттауда аумақ, халық - ел-жұрт және билік сияқты оның негізгі элементтерін құрайтындардың маңызы аса зор екенін айтқан жөн. Аумақ - бұл мемлекеттің физикалық, материалдық негізі, оның кеңістіктік мәні. Мемлекеттің өз аумақтық иелігінің нақты белгіленген шекарасы болуы тиіс. Тарихтың көрсеткеніндей бір мемлекеттердің басқа мемлекеттерге аумақтық егестері және талаптары кескілескен талаптарға, дау-жанжалға, тіптен әскери қақтығыстарға дейін жеткізген. Жаулаушылықтың нәтижесінде мемлекет аумағынан айырылатын болса, онда ол өмір сүруін тоқтатқан.

*Мемлекеттің екінші маңызды элементі - **халық**, яғни сол мемлекеттің аумағында өмір сүретін және оның билігіне бағынатын, ұлысты немесе ұлтты құрайтын адамдар қауымдастығы. Мемлекет халқы - ел-жұрты бір ұлттан немесе көпұлттан тұруы мүмкін. Мемлекеттің тұтастығын және оның барлық мүшелерінің өзара байланысын азаматтық институты немесе бір елдің азаматы болу қамтамасыз етеді.*

Мемлекеттік билік бұл тұрақты, орнықты сипаттағы саяси институт. Ол егеменді, тиімді, ұйымдық жағынан қалыптасқан, мемлекет алдында тұрған міндеттерді табысты шеше алатындай болуы тиіс.

Мемлекеттің белгілері.

Мемлекеттің белгілері бұл - жалпы мемлекетті және басқа да келтірілген қоғамдық-саяси ұйымдардан, бірлестіктер мен қауымдастықтардан мемлекеттік органдардың жеке әрқайсысын бөліп даралайтын мемлекеттіліктің қажетті айырықша ерекшелігі.

*Мемлекет өз аумағында тұратын барлық халықты біріктіреді. Саяси өзін-өзі басқарушы **ұлт** мемлекеттің субстанционалдық элементі болады.*

Мемлекеттің негізгі белгілерінің арасында **салықтар** маңызды рөл атқарады. Салықтар жария биліктің өз функцияларын жүзеге асыру барысында мемлекеттің шығарған шығынын жабу үшін азаматтардан және коммерциялық ұйымдардан алынатын міндетті төлем. Салықтар мемлекеттің экономикалық дербестігіне мүмкіндік береді, олар мемлекеттік бюджетті толықтыратын басты көз болып саналады. **Егемендік** мемлекеттің маңызды, айқындағыш белгілерінің бірі болып есептеледі. Мемлекет аумағының көлеміне, халқының - ел-жұртының санына, саяси режиміне қарамастан егеменді болады.

Мемлекет егемендігі аумақтың тұтастығы мен бөлінбейтіндігі, шекараның бұлжымастығы және ішкі істеріне араласпау сынды негізгі принциптерді қамтиды.

Жоғарыда айтылғандардың негізінде мемлекетке мынандай анықтама беруге болады. Мемлекет бұл - оның барлық азаматтары үшін міндеттілік сипаты бар, мемлекеттік биліктің көмегімен белгілі бір аумақта қайсыбір халықты ұйымдастыруға және оның өмірін басқару үшін құрылған негізгі саяси институт.

Мемлекетті басқару формасы.

*Мемлекеттік басқару формасы бұл мемлекеттік билік жоғарғы органдарынын ұйымдастырылуы мен өмір сүруі және олардың халықпен өзара тығыз қарым-қатынастарынын тәртібі. Мемлекет басқару формасына қарай **монархиялық және республикалық** болып бөлінеді.*

***Монархия** бұл биліктің толық немесе жартылай бір адамның — монархтың (король, патша, шах, хан, император және т.б.) қолына шоғырлануы. Монархия институты казірдің өзінде әлемнің 30 астам елінде сақталған.*

*Монархия екі түрлі болады: **абсолюттік және конституциялық**. **Абсолютті** монархия бұл мемлекеттік билікті бір тана монарх іске асыратын және оған ешқандай шек қойылмаған мемлекеттік басқару формасы. Бүгінде осындай басқару формасы Сауд Арабстанда, Катарда, Оман мен Брунейде орын алған.*

Конституциялық монархия абсолюттік монархияға қарағанда монарх билігінің белгілі бір дәрежеде заңмен, қоғамда жүзеге асып отырған конституция негізіндегі дәстүрмен және т.с.с. шектеу қоюмен айырмашылығы бар. Конституциялық монархия **дуалистік** және **парламенттік** болып бөлінеді. Дуалистік монархия үшін монархтың қолына көбіне көп атқарушы биліктің және аз ғана заң шығарушы биліктің берілуімен сипатталу тән. Басқарудың мұндай формасы Иордания, Кувейт, Мароккода бар. **Парламенттік монархияда** мемлекет басшысы өкілеттілік функцияларын және біршама атқару билігін иеленген. Мемлекет басшысының парламент шешімдеріне кейде "ветон қоюға құқысы бар, бірақ бұл практикада қолданылмай келеді. Парламенттік монархияда үкіметті парламенттік көпшілік қалыптастырады және ол монархқа емес, парламент алдында есеп беретін болады. Қазіргі кезде парламенттік монархия Англияда, Швецияда, Данияда, Бельгияда, Испанияда, Голландияда, Люксембургте, Норвегияда, Жапонияда бар.

Парламенттік пен конституциялық монархияның республикадан айырмашылығы.

*Республика — бұл мемлекеттегі жоғарты биліктін сайланушы органдардың - парламенттін, президенттін құзырында болатын басқару формасы. Демек, республикада биліктін көзі — халық. Бүгінгі таңда республиканың: **парламенттік, президенттік, жартылай президенттік (аралас)** үш негізгі түрлері бар:*

*1. Басқарудың **парламенттік формасы** жағдайында халық үкіметті қалыптастыратын және оған немесе оның мүшелеріне сенімсіздік білдіріп кері шақырып алатын парламентті сайлайды. Бұл жерде үкімет мүшесі мен парламент депутаты қызметін бірге атқаруға мүмкіндік жасалған. Нақты билік үкімет басшысы премьер-министрдің немесе канцлердің қолында болады. Президент (мемлекет басшысы) негізінен өкілдік (представительские) және салтанатты (церемониальные) функцияларды іске асырады. Премьер-министр президентке парламенттараптан ұсыныс жасай алады.*

Президенттің бір мезгілде мемлекет басшысы және үкімет басшысы болуы, ішкі және сыртқы саясатқа басшылық жасауы, қарулы күштердің қолбасшысы болуы **президенттік республиканың** ерекше белгісі болып саналады. Президенттің парламентті таратуға құқыры жоқ. Президенттік республиканың үлгісін АҚШ көрсетіп отыр. Бүгінде президенттік республика Бразилияда, Аргентинада, Венесуэлада, Ресейде, Казакстанда атқарып келеді. **Жартылай президенттік (аралас)** республиканың ерекшелігі сол, үкімет әрі президенттің, әрі парламенттің алдында жауап беретіндігі. Басқарудың бұл формасы күшті президенттің билік пен атқарушы биліктің қызметіне парламент тарапынан қатан бақылау қоюды үлестіруге негізделген.

Азаматтық қоғам.

Азаматтық қоғамның қалыптасуы, дамуы және өмір сүруі мәселелері саясаттанудың маңызды проблемалары болып саналады. Сонымен қатар саясаттануда азаматтық қоғам ұтымы көптеген жағдайға байланысты шешілмеген жұмбақ сияқты. Ол бір орталықтан ұйымдастырылуы болмаса да өмір сүріп келеді. Азаматтық қоғамды құрайтын қоғамдық ұйымдар мен бірлестіктер көбіне-көп төменнен кездейсоқ пайда болады. Мемлекеттің ешбір қатысынсыз-ақ азаматтық қоғам қоғамдық өмірдің қуатты өзін-өзі ұйымдастырушы және өзін-өзі реттеуші саласына айналады.

Азаматтық қоғам - әлеуметтік прогресс, мәдениет пен өркениеттің бесігі.

Бұл ерекше өмір стилі, ойлау және қарым-қатынас түрі, айырықша экономикалық уклад. Бұл тіршілік әрекеті мемлекеттік-саяси формасымен байланысканның бәрі, мемлекет, саясат, партия бой кетеретін топырақ асты, ірге тас, бүкіл қоғамдық өмірдің негізі.

Осымен байланысты азаматтық қоғамға көптеген ғылымдар: құқықтану, экономикалық теория, тарих, философия, әлеуметтану және т.б. қызығушылық танытуда.

Құқықтану азаматтық қоғамды азаматтық құқықтың субъектісі және құқықтың реттеу субъектісі ретінде зерттейді.

Алайда, азаматтық қоғамды зерттеуде саясаттануға ерекше маңызды рол берілген. Тек саясаттану ғана азаматтық қоғамның саяси және қоғамдық институттармен - жалпы мемлекетпен, федералдық және жергілікті билік органдарымен өзара әрекет етудің сипаты мен формаларын зерттейді. Ғалымдардың қол жеткізген табыстарына сүйене отырып саясаттану азаматтық қоғамның пайда болу себептері мен алғышарттарын, оның құрылымын, функцияларын, эволюциялық бағыттарын қарастырады. Басқа сөзбен айтқанда, саясаттану азаматтық қоғамның біртұтас бейнесін жаңадан жасайды.

Азаматтық қоғам тар мағынада қоғамдық және мемлекеттік өмірдің барлық саласында заңның жоғарылығын қамтамасыз ететін, тұлғаның бостандығына, оның негізгі мүдделері мен құқықтарына, сонымен бірге адамдардың өз экономикалық, әлеуметтік және рухани мүдделеріне жету үшін алуан түрлі қоғамдық және азаматтың өзін-өзі ұйымдастыру формаларына кепілдік беретін демократиялық институттар мен құқықтық мемлекеттің өмір сүруімен тікелей байланысты. Азаматтық қоғам кісі өмірінің алуан түрлі салаларын және мемлекеттік емес қатынастарды - экономикалық, әлеуметтік, отбасылық, ұлттық, рухани, адамгершілік, діни, өндірістік, жеке бастық және с.с. ерікті түрде қалыптасқан алғашқы мемлекеттік емес құрылымдық қатынастарды өзіне қосып алған.

Осындай азаматтық қоғам пайда болуы үшін құқықтық, демократиялық мемлекеттің болуымен қатар қоғам мүшелерінің алуан түрлі әлеуметтік мүдделерін көрсететін, соның ішінде саны жағынан көп, экономикалық барынша қамтамасыз етілген және тәуелсіз "ортатап" мүшесін бейнелейтін дамыған әлеуметтік құрылым болуы қажет. Ортатап азаматтық қоғамның тірегі, саяси тұрақтылық пен демократияның әлеуметтік негізі ретінде көрінеді. Бүгінде батыс қоғамының әлеуметтік құрылымында орта таптын үлесі шамамен 60-70 пайызды құрайды.

Азаматтық қоғам екі негізгі әрі өзара байланысқан: әлеуметтік және институционалдық өлшеуле өмір сүретінін айтуымыз керек.

Азаматтық қоғамды құрайтын әлеуметтік өлшеуіш — бұл оның тарихи тәжірибесі. Өз кезегінде саяси тәжірибе саяси үрдіске негізгі қатысушылардың, дәлірек айтқанда жекелеген тұлғалар, топтар, бірлестіктер және с.с. қимыл әрекеті үшін жанама түрде "мүмкіндік дәлізін (коридорын)" белгілейді.

Әлеуметтік-тарихи тәжірибені – ұжымдық және дербестік деп бөлсекте, тұлғаның саяси мінез-құлығы, оның ойлау қалпын және тұлға аралық қатынастардың басқа да көптеген аспектілерін анықтайды. Азаматтық қоғамның институционалдық өлшеуішіне саяси емес өз алдына жеке ұйымдардың жиынтығы және қоғамның әр түрлі топтарының мүддесі және оларды мемлекеттен тәуелсіз іске асыратын саяси сипат ретінде қараған жөн.

Қазақстанда азаматтық қоғамды қалыптастырудың бірнеше айрықша ерекшеліктері бар. Біріншіден, қотамдық өмірдің маңызды мәселелеріне бүкіл шешім жасауды әрдайым өзіне алған күшті беделге сүйенген мемлекеттік билікке бағыну әдеті Қазақстан азаматтарының әлеуметтік психологиясына орнаған еді. Екіншіден, қазақстандықтардың санасында ұжымдық бастау дәстүрі мығым, бірігіп тіршілік әрекет ету әдеті күшті. Үшіншіден, Қазақстан халқының негізгі бөлігі ешқашан да шынайы меншік иесі болған емес, жер мен өндіріс құралдарынан қол үзгенеді.

Қазақстандағы азаматтық қоғамды орнату проблемалары, біздің ойымызша, келесі міндеттерді дұрыс шешумен байланысты:

Тиімді, әлеуметтік бағытталған нарықтық экономикаға негізделген азаматтық қоғамның экономикалық тасын калау. Өзінің сипаты жағынан бұл экономика жеке, кооперативтік, ұжымдық және мемлекеттік тауар өндірушілер - меншік иелерінің мүмкіндіктерін үйлестіретін көп укладты болады.

Азаматтардың экономикалық еркіндігі мен дербестігіне кол жеткізу. Білікті, инициативті және іскер қызметкерлерден мейлінше жоғары деңгейлі табысы бар орта таптын калыптастыру.

3. Қоғамдық өмірде партиялар мен қоғамдық қозғалыстар рөлінін, бұқаралық ақпарат құралдар қызметінін артуына орай көп жақты саясат пен идеологияның дамуына байланысты саяси жүйеде түбегейлі демократиялық қайта кұрулар жүргізу.

4. Жалпы азаматтардың құқықтық, мәдени деңгейлерінің дамуына сәйкес олардың қоғамдық әлеуметтік-саяси өмірдегі рөлін көтеру және әр түрлі қоғамдық түзілімдердін қызметін арттыру міндеті.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара әрекеті.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара қатынастары проблемасы жете зерттелмеген әрі ғылыми әдебиеттерде пікірталасты мәселе болып қалып отыр. Қоғамдық өмірдің әр түрлі жақтары мемлекет пен азаматтық қоғамның бір-бірінен айырмашылықтарын көрсететіні белгілі. Олар өздерінің өмір сүру тәсілдерімен бір-бірінен өзгешеленеді: мемлекет демократиялық, құқықтық, тоталитарлық, авторитарлық пішінде көрініс табады, ал азаматтық қоғамда іштей демократиялық, құқықтық бастаулар тән. Келесі бір мысалда мемлекет пен азаматтық қоғам арасындағы айырмашылықтарды көрсете алады. Егер де қоғамды пирамида түрінде елестететін болсақ, онда мемлекетке тән вертикалды байланыстардан өзгешеленетін адамдар арасындағы әрекет етуші горизонтальді байланыс "азаматтық қоғамды" құрайтын болады. Өркениет даму деңгейін көрсететін, мемлекет пен азаматтық қоғам бір-бірімен тығыз байланысқан, әрқайсысы жеке өмір сүре алмайды.

Мемлекет пен азаматтық қоғам біріне-бірі шабуылдап, өмірлік кеңістікті тартысқа салып, тіптен бір-біріне кемектесе отырып бейбіт өмір сүретінін де айтуымыз керек.

Тек мемлекет қана азаматтық қоғамды ресми көрсетуге талаптанады. Бұл өз аумағында тұратын барлық адамдарды мемлекеттің біріктіруімен түсіндіріледі. Өзінің функцияларын жүзеге асыру үшін мемлекет өзіндік ұжымдық орган ретінде ерекше басқару аппаратына сүйенеді. Сонымен қатар мемлекеттің бәріне ортақ міндеттілік маңызы бар ерекше әлеуметтік нормалар жүйесі - құқықтық нормалары бар.

Азаматтық қоғам мен мемлекет әрдайым бір-бірінің алдынан шығады. Азаматтық қоғам мемлекетке мемлекеттің қолдауын қажетсінетін өзінің инициативаларымен, (ең алдымен материалдық) мүдделерімен, талаптарымен, өтініштерімен және т.б. назар аударады. Мемлекет азаматтық қоғамда әр түрлі формада алдынан шығады: бұл азаматтардың инициативаларын зерттеуге (оларды қолдау немесе қолдамау), көптеген қоғамдық ұйымдардың, бірлестіктердің, қорлардың белсендігін дамыту үшін материалдық құралдар бөледі.

Қазіргі демократиялық елдердің бәрінің биліктік құрылым жүйесінде азаматтық қоғам ұйымымен байланыс орнату үшін әлеуметтік органдар ұйымдастырылған және де олар жүйелі жұмыс істеп келеді. Олардың қызмет бағыттары мен формалары әр түрлі: сол ұйымдарды тіркеу, оларға көмек беру (консультациялар, қаржыландыру), олардың өмір сүруі үшін қолайлы жағдайлар жасау. Мысалы, Ұлыбританияда көптеген жылдар бойы арнайы мемлекеттік орган - қайырымдылық комиссиясы жұмыс істеп келеді. Ол қайырымдылық ұйымдары мен қорларын (бұл елде олар мейлінше өте көп) тіркеуден өткізеді. Мұндай ұйымдар мен қорлардың қызметі кедейлерге көмек көрсетуге, шіркеуді қолдауға, білім беруді дамытуға, нәсілдік белгісіне қарай дискриминацияға жол бермеуге, азаматтардың денсаулығын қорғауға, Ұлыбритания азаматтары үшін тең мүмкіндіктер жасауға бағытталған. Қоғамдық ұйымдарға көмек көрсету (ең алдымен материалдық) комиссияның маңызды функциясы болып есептеледі.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара әрекет ету формаларының арасынан көптеген елдерде қалыптасып, қызмет атқарып отырған азаматтардың құқы мен еркіндігін сақтауды бақылайтын парламенттік өкілеттік қызметті айту керек. Бұл қызметті заң шығару билігінің алдында жауапты тәуелсіз жоғары лауазымды адам басқарады. Сенім берілген лауазымды адамдар немесе кәсіпкерлер іс-әрекетіне наразы азаматтардан арыз-шағымдар алады да өзіне берілген мүмкіндіктерге сәйкес алынған материалдарды зерттейді, оның нәтижесін соған орайластырылған ұсыныстарымен парламентке баяндайды.

Азаматтық қоғам мен мемлекет арасын бөлудің толық жойылуы немесе болмауы тоталитарлық жүйенің мәнін ашады. Бұл жерде мемлекет қоғамнан басым болады (көбінесе тотальді) және оны бақылайды. Солай болғандықтан тоталитарлық (авторитарлық) мемлекет азаматтық қоғамның дұрыс өмір сүруіне кедергі жасайды, оның тіршілік саласын барынша қысқартады, бірақ оны қиратуға, жоюға қабілетсіз болады.

Мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара әрекет ету формаларының арасынан көптеген елдерде қалыптасып, қызмет атқарып отырған азаматтардың құқы мен еркіндігін сақтауды бақылайтын парламенттік өкілеттік қызметті айту керек. Бұл қызметті заң шығару билігінің алдында жауапты тәуелсіз жоғары лауазымды адам басқарады. Сенім берілген лауазымды адамдар немесе кәсіпкерлер іс-әрекетіне наразы азаматтардан арыз-шағымдар алады да өзіне берілген мүмкіндіктерге сәйкес алынған материалдарды зерттейді, оның нәтижесін соған орайластырылған ұсыныстарымен парламентке баяндайды

Азаматтық қоғам мен мемлекет арасын бөлудің толық жойылуы немесе болмауы тоталитарлық жүйенің мәнін ашады. Бұл жерде мемлекет қоғамнан басым болады (көбінесе тотальді) және оны бақылайды. Солай болғандықтан тоталитарлық (авторитарлық) мемлекет азаматтық қоғамның дұрыс өмір сүруіне кедергі жасайды, оның тіршілік саласын барынша қысқартады, бірақ оны қиратуға, жоюға қабілетсіз болады.

Қолданылған әдебиеттер:
«Саясаттану» Абсаттаров Р.Б.
«Саясаттану» Жанбылов Д.Э.
«Власть как общественное явление» Амелин В.
«Политическое измерение гражданского общества» Нугманова К.Ж.